

A Nyelvtudományi Közlemények történetéből

I.

1862. Még javában a Bach-korszakban vagyunk, amikor Hunfalvy Pál megindítja tudományos folyóirataink nesztorát, a Nyelvtudományi Közleményeket. Tiszteletre, sőt csodálatraméltó az a szívósság, amellyel az összehasonlító nyelvtudománynak ez az orgánuma a 100 évet, ezt a ritka kort megérte. Ritka kort, hiszen 1862-ben hazánkban 95 magyar nyelvű folyóirat és napilap jelent meg,¹ de a múlandóság (néha megérdemelt) süllyesztőjét egyik sem tudta kikerülni. Maga a kor természetesen önmagában még nem érdem. A Nyelvtudományi Közlemények azzal, hogy mindig igyekezett a nemzetközi összehasonlító nyelvészet élvonalához felzárkózni, — azzal, hogy egy másik tudományos diszciplína, az általános nyelvészet, fórumának szerepét sokszor jóformán egyedül vállalta, — azzal, hogy a korszerű tudományos követelményeket legalábbis megkísérelte szem előtt tartani, bebizonyította, hogy a magas kor nem jelent előregedést. A folyóiratnak éppen utolsó tíz esztendeje frissebb, elevenebb tudományos munkára vall, mint kiadásának bármely korszaka. Ez a tény természetesen sok mindennel összefügg. Összefügg elsősorban azzal, hogy megváltozott társadalmi rendünk soha nem tapasztalt lehetőségeket biztosít a társadalomtudományok, köztük a nyelvtudomány számára is. Nemcsak a folyóirat terjedelmén, de a tanulmányok színvonalán is lemérhető az a tény, hogy ma már a nyelvészek jelentős számban teljes munkaidejüket szentelhetik tudományszakjuknak.

A következőkben — vázlatosan — bemutatom folyóiratunk keletkezésének körülményeit és kiadásának történetére vonatkozólag megemlítek néhány mozzanatot.

II.

Mint ismeretes, a Nyelvtudományi Közlemények egyenes folytatása a Magyar Nyelvészetnek, első, 1855-ben² alapított nyelvészeti folyóiratunknak. Ez utóbbi megindulásakor még egyetlen tudományszaknak sem volt nálunk orgánuma. 1862-ben már más a helyzet. 1859-ben létesítik az Archaeológiai Értesítőt, 1860-ban A philosophiai, törvény- és történettudományi osztály közlönyét, A matematikai és természettudományi osztály közlönyét, A Kir.

¹ 1853-ban csak 17, vö. KERESZTY, A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867, 62—63)

² L. LOVÁNYI: NyK. LIX, 5.

Magy. Természettudományi Társulat Közlönyét,³ 1861-ben a Statistikai Közleményeket. Ezek nem hosszú életűek.^{3a} — 1867-ben indul meg a különféle akadémiai Értesítők áradata. A történészek ma is megjelenő folyóirata, a Századok, ebből az évből való.

Ebben az időben Finnországban egy részben nyelvészeti tárgyú folyóirat lát napvilágot, az 1844-ben alapított Suomi (vö. Valfrid Vasenius, Suomalainen Kirjallisuus 243). Oroszországban ugyanekkor már nagy a tudományos időszaki lapok száma; kiadásukban az egyetemek vezetnek (vö. Библиографический указатель литературы по русскому языкознанию 1825—1880).

III.

A XIX. sz. közepének tudományos viszonyairól és a folyóiratok közön­ségéről LOVÁNYI (NyK. LIX, 3—4, 6—10)⁴ a Magyar Nyelvészetről írt tanulmányában részletesen beszámolt. Cikkének végén (33) foglalkozik a lap megszűnésének és a Közlemények keletkezésének körülményeivel. A Magyar Nyelvészet utolsó füzetében (VI, 529) Hunfalvy még bejelenti a következő számban megjelenendő cikkének témáját. Az egyik tanulmány végén (VI, 498) ez áll: „Folytatása következik”, tehát a folyóirat megszűnésére az utolsó számban még semmi jel sem mutat. Holott például Toldy Ferenc lapjának, az Új Magyar Múzeumnak a megszűnésekor a szerkesztő „zár- és búcsúszó”-val válik el az olvasóktól. — A Hunfalvy Pál szerkesztette Magyar Nyelvészet tehát 1861-ben megszűnik, 1862-ben pedig megjelenik a Tudományos Akadémia kiadásában a Nyelvtudományi Közlemények. A szerkesztő ugyancsak Hunfalvy. A folyóirat történetére vonatkozóan^{4a} végig néztem többek között a „Nyelv- és Széptudományi Osztály” üléseinek eredeti jegyzőkönyveit. Az 1861. esztendő utolsó előtti jegyzőkönyve október 28-ról, az utolsó november 25-ről való. Egyikben sem találunk utalást egy esetleg megindítandó folyóiratra. (Csupán Hunfalvyról tudunk meg annyit, hogy dicsérettel illetik, mert finn chrestomatiájáért nem vár tiszteletdíjat, csak a nyomdai költségek vállalását kéri az Akadémiától). — Az 1862. január 25-i összes ülés hoz határozatot a Nyelvtudományi Közlemények megindítására. Két nappal később, 27-én, (AcÉrt. II, 1861—62 : 209) a Nyelvtudományi Bizottság már a létesítendő folyóirat költségvetését terjeszti föl. Az igazgatósági ülés február 26-án „a Nyelvosztályi Bizottságnak” 30 ívnyi Közlemények nyomtatására 600,—, írói

³ Ez Kereszty szerint (i. m.) mint Természettudományi Közlemények él tovább. A mai, azonos című lap 1961. évfolyamán két kötettség van: 5. és XCII. Ezek szerint a folyóirat a Szily Kálmán alapította 1869-es Természettudományi Közleményeket elődjének tekinti, de a 1860-as alapítását nem. Ez természetes is, mert az előbbi 1867-ben megszűnt.

^{3a} Van ugyan egy több tudományszaknak szentelt lap, amely folyóiratunknál régebbi keletkezésű lenne, ti. az 1840-ben alapított Akadémiai Értesítő. Ez azonban 1859-ben új nevet kapott, Magyar Akadémiai Értesítő lett, és új folyamot indított. 1890-ben újra Akadémiai Értesítőként szerepel, megint új folyammal. Ma utódja, az 1956-ban létesített Magyar Tudomány, két kötettszámot visel. 1961. évfolyama így jelent meg: LXVIII. Új folyam VI. kötet. Tehát csak 1890-től számítja keletkezését.

⁴ A jelzés nélküli kötet és lapszám ezentúl az NyK.-et jelenti.

^{4a} Hunfalvy naplója (AkKéziratt.) semmi utalást nem tartalmaz.

díjakra 600,—, a szerkesztésre 90,— Ft-t szavaz meg.⁵ (Csak 30,— Ft-tal kaptak kevesebbet, mint amennyit kértek.) Az új folyóirat az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának hatáskörébe tartozik. A Bizottságról Toldy Ferentől tudunk meg egyet-mást („A Nyelvtudományi bizottság előterjesztése. Január 27. 1862.” i. h. II, 207—11). Az első, nem állandó Nyelvtudományi Bizottságot 1831-ben létesítette az Akadémia „A Magyar Helyesírás és Szóragozás Elemei” készítése céljából. Az állandó Bizottság 1855-ben alakult.^{6 7} „E bizottság azt hiszi, hogy az Academiának, s különösen a nyelv- és szép-tudományi osztálynak, magyar nyelvészeti fontos és folytonos teendőinél fogva egy nemcsak állandó, s így az elemek azonosságánál fogva határozott s következetes irányú nyelvtudományi bizottságra van szüksége, de olyanra is, mely teendői szabatos kitűzése mellett rendes társas munkásságot folytasson. Így az osztály nyelvészeti ügyei, egységes, összevágó, következetes vezérelt és felügyelés, folytonos szemmel tartás és kívánatos gyakrabban eszmecserére mellett élénkebb, összhangzóbb nyomos haladást tanúsíthatnak”. A bizottság működési körébe tartozik a „hasonlító nyelvészet” művelése, amely (209) „mind fontosb, sőt immár mellőzhetetlen kiegészítője levén az öszves nyelvtudománynak, a bizottság ezirányú eszmecserének és vizsgálatoknak is nyitna tért, miáltal az eszmék kisúrlódása s tisztulása legbiztosabban várható”. — A bizottság a program megállapítása után kéri a kiegészítését Arany János⁸ rendes, Budenz József, Riedl Zsende és Vass József levelező akadémiai tagokkal. Ennek a most ismertetett jegyzőkönyvnek aláírói Toldy Ferenc, Hunfalvy Pál, Ballagi Mór, Fogarasi János, Czuczor Gergely. — Az állandósított bizottság kívánatosnak tartja, hogy m i n t a t ö b b i n e k, saját orgánuma legyen. (1862. Heti ülések jegyzőkönyvei. Dátum nélkül. 35. sz. 36. lap). — Május van már, de a folyóirat még nem jelent meg. „A’ Nyelvtudományi Közlemények szerkesztője előadá, hogy azon kérdést, hány ívnyi füzetekben adja ki a’ bizottság a’ Közleményeket, az idő haladása döntötte már el, mennyiben 30-ívnyit adhatván e folyó évre, de a’ bizottság csak Martius elején kezdhetvén meg munkálkodását, Május első feliben vagyunk immár, tehát jó lesz 10 íves füzettel lépni föl, mely Julius első feliben fog kikerülni, mert már hatodik⁹ ívét szedik” (május 8-i bizottsági ülés). Ekkor határozzák el azt, hogy a lap ismertetéseket is közöljön, mert ez a tudomány érdekében szükséges. Az ismertető részért a szerkesztő felelős. Ezen az ülésen közli még Hunfalvy a megjelenendő első füzet tartalmát. — A május 12-i osztályülésen „Emich Gusztáv

⁵ Ugyanakkor a Matematikai és Természettudományi Bizottság 40 ív nyomdai költségére 800,— Ft-t, a Történeti Bizottság nyomtatására és metszésére 1600,— Ft-t, az Archaeológiai Bizottság 20 ív nyomtatására és írói díjakra 800,— Ft-t, a Statisztikai Bizottság 40 ívnyi Közlemények nyomtatására 1200,— Ft-t, írói díjakra 800,— Ft-t, a Közlemények kötésére és fűzésére 100,— Ft-t kap.

⁶ HUNFALVY az NyK. I. kötetének I. lapján 1856-ot ír. SIMONYI (AkÉrt. 1907: 6) és MELICH (i. h. XLVI, 1936: 256) is ezt tartja helyes dátumnak. Az NyK. I, 131. és 321. lapján 1855 áll és az 1862-i heti ülések jegyzőkönyvében (dátum nélkül 35. sz. alatt a 35. lapon) ezt találjuk „1855-ben végre egy állandó bizottság neveztetett ki”. Ezek alapján az utóbbi évszámot tekinthetjük helyesnek.

⁷ 1858-ban az archaeológiai, 1860-ban a statisztikai, matematikai és természet-tudományi bizottság alakult meg (NyK. I, II).

⁸ Arany János az évek folyamán mint „titoknok”, majd mint főtítkár számos nyelvtudományi bizottsági ülésen vett részt, olykor elnökölt is.

⁹ Az eredetiben „hetedik” áthúzva, a „hatodik” utólagos beszúrás.

akadémiai nyomdász felszólítatni határozottatott”, hogy „orosz” betűkről gondoskodják, mert a Közleményekben ezekre szükség van. — Július 1. Összes ülés. Az Akadémia tagjai az új folyóiratot ingyen fogják megkapni, mert a lap az illető Osztály Értesítőjét pótolja.

A Közlemények első füzete valószínűleg július első felében jelent meg. Emich Gusztáv akadémiai nyomdász nyomdájában állították elő. Forgalomba Eggenberger Ferdinánd akadémiai könyvárus hozta (ez utóbbi terjesztette már a Magyar Nyelvészetet is). Az egyes füzetek hátlapján levő hirdetésből tudjuk (június 5. a dátum), hogy „A nyelvosztályi bizottság nem akart előbb előfizetési hírdetést kibocsátani míg az első füzetet nem adhatja az előfizetőknek. Az immár megjelent.” Emich számlája csak július 15-i keltezésű. A folyóirat 600 példányban készült.^{9a} (A Pesti Napló augusztus 3-i számában már szó van a Közleményekről.) — Az előszó tanulmányozása nem visz bennünket sokkal közelebb a rejtélyhez, miért szűnt meg a Magyar Nyelvészet, és miért indult meg — lényegében azonos funkcióval — a Nyelvtudományi Közlemények. Az előszó, melyet Hunfalvy Pál mint „bizottsági szerkesztő” írt alá ezzel a mondattal kezdődik „A Magyar Tudományos Akadémia legújabb időben különbféle szakbeli bizottságok által kezdte nagyobbserű munkásságot kifejteni, melynek eredményei az illető közleményekben¹⁰ vagy külön kiadásokban¹⁰ jelennek meg az olvasóközönség elé”. Annak oka, hogy eddig saját folyóirata nem volt „a nyelvosztálynak”, az, hogy az Akadémiai Értesítőben is és a Magyar Nyelvészetben is tagjai „mindenkor szabadon és kényelemmel nyilatkozhatnak vala.” Az Akadémia pénzügyi helyzete nem engedhette meg folyóirat kiadását, „külön pénzforrással pedig a nyelvosztály nem bírt, milyennel a történelmi bizottság rendelkezhetik vala” (I, II). Most már azonban „megjavulának az Akadémia pénzügyi viszonyai”. Az osztály új tudományos erővel gyarapodott, ezeknek munkássága a Magyar Nyelvészetben már nem található elég teret. Az Akadémiai Értesítő sem adhat több helyet a nyelvészetnek „az osztály széptudományi szakának is közlönye lévén”. Azon kívül „már az olvasók kedvéért is kell, hogy külön jelenjenek meg a nyelvtudományi dolgozatok és külön a széptudományi értekezések.” A lapban az akadémiai üléseken felolvasott és a bizottsági üléseken tárgyalt, valamint a „bárki által is beküldött”¹¹ nyelvtudományi értekezések jelennek meg. Ezek alkotják az Értekező Részt. Az Ismertető Részre is szükség van, a bizottság a tudományos haladást itthon és külföldön szemmel akarja tartani. A bírálat és az ellenbírálat a „legfejlettebb nemzeti irodalomban is szükséges, a mienkben pedig, mely tanul és alakul, mellőzhetetlen” (I, III).

LOVÁNYI (LIX, 33) említett cikkében kételyeit fejezi ki — joggal — az előszó egyes tételeit illetően. Kimutatja, hogy a tudományos erők állítólagos gyarapodása nem mutatkozik a Közlemények dolgozótársainak számában. Az első kötetben, 1862-ben csak egy olyan cikkíró kapott helyet, aki a Magyar Nyelvészetben nem működött közre: Fogarasi János. 1863-ban sem találkozzunk új névvel. 1864-ben Takács István, 1865-ben Joannovics György az új dolgozótársak. 1866-ban sem akadunk más cikkíró nyomára, tehát az első öt évben három új munkatárs jelentkezik mindössze. A folyóirat megindításának okai közül ezt a körülményt a fentiek szerint törölnünk kell. — Az előszó másik

^{9a} A jelenlegi példányszám 700.

¹⁰ Hunfalvy szedette dőlten.

¹¹ Hunfalvy szedette dőlten.

állítás is kételyeket hagy az olvasóban, az ti. hogy az új tudományos erők munkássága a Magyar Nyelvészetben már nem kaphatott elég teret. A Magyar Nyelvészet utolsó kötete 35 ív terjedelmű volt, míg a Nyelvtudományi Közleményeké általában 30. LOVÁNYI (i. h.) ismeretlen gátló körülményeknek tulajdonítja, hogy az új munkatársak nem jelentkeztek a Közlemények hasábjain, és hogy nem lett nagyobb a publikációs lehetőség, vagyis az ívek száma. Szerintem azonban nem az előszóban említett okok játszottak szerepet az új folyóirat megindításában. LOVÁNYI föltevése valóban lehetséges, de talán nem kegyeletsértés Hunfalvyval szemben és inkább megközelítjük a valóságot, ha így gondolkozunk: a Magyar Nyelvészet fenntartása Hunfalvynak állandó anyagi áldozatába került (I. LOVÁNYI: LIX, 5). A szerkesztő maga is megemlíti ezt (Pesti Napló, 1857. jan. 14.) „enyém a fáradság és a költségpótlás... Ha valaki meg akar győződni ennek valóságáról, hiteles tudomást szerezhet magának Müller Gyula és Eggenberger Ferdinánd uraknál” (a nyomdatulajdonosnál és a könyvkereskedő-bizományosnál). RIBÁRY FERENC a Tanodai Lapokban (1859. ápr. 14.) így nyilatkozik: „már negyedik éve, hogy Hunfalvy úr — részéről igen tetemes szellemi és anyagi áldozattal — tartja fenn a Magyar Nyelvészetet”. Úgy véljük tehát: Hunfalvy (aki 1862-ben az Akadémia könyvtárosa, nyelvtudományi bizottsági tag és az Akadémia rendes tagja volt) annak érdekében, hogy az állandó tehertételtől megszabaduljon, az Akadémiától kieszközölte az állandó nyelvtudományi bizottság megerősítését, mert új tudományos szemle alapítását csak véglegesített állandó bizottság kérhette. A Nyelvtudományi Közlemények megindításával lényegében minden maradt a régiben: Hunfalvy szerkesztő maradt, végezhetette tovább tudományszervező, valamint az altaji rokonságot kutató és népszerűsítő munkáját. A magyar nyelvészet ügyét, amelyhez érzelmileg oly közel állt, továbbra is a legközvetlenebbül szolgálhatta, irányíthatta. A folyóirat pénzügyi bázisa — az új lap megalapításával — nyilván szilárdabbnak tetszett előtte, hiszen az anyagi felelősség nem őt, hanem az Akadémiát terhelte.

Megítélésem szerint egy másik tényező is jelentős szerepet játszhatott a Nyelvtudományi Közlemények létrejöttében, illetőleg abban, hogy megindulását Hunfalvy nyilvánvalóan szorgalmazta, 1861-ben, tehát egy évvel folyóiratunk megjelenése előtt a tudományos szemlék egyáltalában nem tágas köre az Akadémia statisztikai bizottságának kiadásában új lappal bővült. Ez a folyóirat a Statisztikai Közlemények volt, amelynek egyik szerkesztője, Hunfalvy János, nem más mint Hunfalvy Pál öccse. A testvér példája vagy ösztönzése nyilván hatott a mi Hunfalvynkra, aki valószínű, hogy előzőleg tájékozódott az Akadémia pénzügyi helyzetéről is. — Abban a tényben, hogy a Magyar Nyelvészet utolsó számában még semmi jel sem mutatott a folyóirat megszűnésére, semmi különös nincs. Ebből csak az tűnik ki, hogy Hunfalvy nyitva akarta hagyni a kaput maga mögött, vagyis, ha akadémiai akciója nem sikerül, továbbra is fenntartotta volna a Magyar Nyelvészetet.^{11a}

Hogy a kiadón és a folyóirat címén kívül mi sem változott, a legszembe-tűnőbbben az mutatja, hogy Hunfalvy az előszóban semmiféle célkitűzést, programot nem ad,^{11b} amelyet viszont nem mulasztott el a Magyar Nyelvészet megindításakor.

^{11a} Nem tudom, hogy a két utolsó kötet kiadójával Osterlamm Károlylyal volt-e szerződése, és ha volt, milyen. LOVÁNYI nem ír róla.

^{11b} Igaz ugyan, hogy a Nyelvtudományi Bizottság programját közli.

A következőkben néhány — a magyar nyelvtudomány története szempontjából is érdekes — momentumot eleveníték föl a folyóirat életéből, jórészt a Nyelvtudományi Bizottság eredeti jegyzőkönyvei alapján.

1867. nov. 16.¹² Budenz indítványozza, hogy a Közleményekből néhány példány a bizottság rendelkezésére álljon, hogy tagjai azoknak „kedveskedhessenek”, akiket a tárgy érdekel. A folyóiratban megjelent dolgozatok „mentül nagyobb és gyorsabb terjedése, bizonyára hasznára van tudományunknak”.

A Bizottság kéri a Közlemények költségének felemelését, hogy 20,— Ft helyett 30,— Ft tiszteletdíjat adhasson ívenként „minthogy tudva lévő dolog, hogy 1 ívet nyelvtudományi nyomozással írni meg, néha nagyon is sok időbe kerül”. A Bizottság fenntartja magának a jogot, hogy a tiszteletdíjat maga szabja meg, ez 30,— Ft-nál kevesebb is lehet ívenként.

1869. A VII. kötettől az Athenaeum nyomda állítja elő a folyóiratot.

1872. február 9. Hunfalvy bejelenti a bizottságnak, hogy a kondai vogul evangélium szövegének utánnomására engedélyt kapott Bonaparte Lucián hercegtől.¹³ Ugyanezen az ülésen „panaszt... tón az előadó [Hunfalvy] a' nyomtatás lassúsága ellen. Mult October ólta mai napig csak 8 ívet birt kiszóritani a nyomdából”

1875. november 3. A Bizottság a Közleményeket olyan nyomdában szeretné előállítani „melly nincs annyira újságokkal elfoglalva, s azért jobb és több gondot fordíthat illetén tudományos munkára, melynek szedése mind sokféle betű, mind pontosabb revisiot igényel, mintsem az Atheneumi nyomda részéről tapasztaltunk.” (1876-tól a Franklin társulat nyomdájában készül a folyóirat.)

Ugyanekkor kéri Budenz, hogy a XIII. kötetbe azon „ugor” nyelvek grammatikáját adhassa, amelyeket az egyetemen tanít, „mert így egyfelől az illető nyelvek tudományát mozdítja elő, másfelől a közleményeknek becsét, talán kelendőségét is öregbíteni reményli”.

1877. január 20. Budenz indítványozza, hogy a Közlemények olyan értekezéseiből, amelyek általános érdeklődésre számot tarthatnak, 100 példánnyal többlet nyomjanak, s ezek az Akadémia Könyvkiadó Hivatalában meghatározott áron legyenek kaphatók. (Budenz valószínűleg egyetemi hallgatóira gondolt, akik így olcsóbban hozzájutnának a professzoruk által írt nyelvtanokhoz, szövegkiadásokhoz.) A Bizottság a javaslatot elfogadja, de ilyen „feles” nyomtatás csak a szerkesztő utasítására történhetik.

Ugyanezen az ülésen megállapítják, hogy a folyóirat egyes kötetait antikváriusok árusítják. A jegyzőkönyv szerint ezek a példányok olyanoktól származhatnak, akik az Akadémiától a folyóiratot hivatalosan kapják, „pedig az ilyen példányok áruba bocsáttatását helyeselni nem lehet”. A Bizottság belátja, hogy ezt meg nem akadályozhatja, de mindenesetre megtudakolja, kik jutnak ingyen a Közleményekhez.

Az első szerkesztőváltás az 1878. nov. 16-i bizottsági ülésen történik. Ekkor ül össze először az akadémiai nagygyűlés által újra választott bizottság. Közmegegyezéssel elnöknek Hunfalvyt, „előadó”-nak és szerkesztőnek Budenzet választották meg. Goldziher Ignác indítványára Hunfalvynak elismerő

¹² A dátumok a Nyelvtudomány Bizottság üléseinek idejét jelentik.

¹³ Bonaparte 1868-ban Londonban adta ki a kondai vogul evangélium fordítását. A mű könyvárusi forgalomba nem került, csak ajándékozás révén lehetett hozzájutni. Hunfalvy a dorpati észti irodalmi társaság szívességéből kapta kölcsön (NyK. IX, 1).

köszönetet mondanak az ügyek vezetéséért. Neki köszöni a Bizottság saját nyelvészeti orgánumának, a Nyelvtudományi Közleményeknek alapítását. A szerkesztőváltás körülményeiről, okairól nem tudunk meg semmit a jegyzőkönyvekből. (Egyébként Hunfalvy 1877 óta a *Literarische Berichte aus Ungarn* — a külföld számára kiadott tudományos értesítő — szerkesztője is volt.) Azt hiszem mindent megmagyaráz az, hogy Hunfalvy 69-ik évében járt és nyilván úgy gondolhatta, hogy az utat végérvényesen megnyitotta az összehasonlító, ebben az esetben a finn-ugor nyelvtudomány számára. Feladatát elvégezte, most már a minél pontosabb tudományos felmérésen, a részletkérdések megoldásán a sor. Hunfalvy ekkorra a nyelvészet művelését már majdnem teljesen abbahagyta. Utolsó nagy nyelvészeti munkája a XI. kötet osztják nyelvtana. Ezután régi kedves munkaterületéhez tért vissza az etnológiához és a történettudományhoz, amelyek kedvéért — mint MUNKÁCSY mondja (Hunfalvy Pál emlékezete, *AkEmlb.* XV.) — a nyelvészkedésbe belekezdett. Több cikke már nem jelenik meg a *Közleményekben*. — Budenz, az új szerkesztő, már 1868 óta magántanár, 1872-ben pedig az ő számára szervezik az altaji összehasonlító nyelvészet tanszékét. Ettől az időtől kezdve a budapesti egyetem mindenkorai magyar vagy finnugor professzora lesz a folyóirat szerkesztője.

Budenz a XV. kötettől kezdve irányítja a Nyelvtudományi Közleményeket. Elveit, melyet a folyóirat témakörének körülhatárolására a bizottság elé terjesztett, 13 év múlva — Budenz halála után — Simonyi Zsigmond teszi közzé a XXIII. kötet hasábjain. Ebben Budenz fölméri az alapítás és a szerkesztőváltás között eltelt 16 évet. A *Közlemények* az összehasonlító nyelvészetnek „újra való meghonosítására szolgált” (6). Ezzel Budenz arra utalt, hogy Sajnovics és Gyarmathi után Révay, ő utána pedig Hunfalvy foglalkozott újra nálunk összehasonlító nyelvészettel. A *Közlemények* „nemcsak általában az újabbkori nyelvtudomány kérdéseit és eljárását illetőleg nyújtott mindenemű tájékoztatást, hanem különösen a magyar nyelv rokonsági viszonyait tisztázta, ahhoz való ismereteket gyűjtött és földolgozott, egyszóval a magyar nyelvnek a rokonyelvek alapján kifejtendő rendszerét nagyban előkészítette” (uo.). A magyar nyelvtudomány helyzete éppen a *Közlemények* hatása következtében más, mint tizenhat évvel azelőtt. „Túl vagyunk már sok küzdelmes vitatkozásokon, melyek a nézetek egyoldalúságából, hiányos tanulmányra alapított s mégis túlhajtott nyelvfejtgető kísérletekből eredtek; magyar nyelvhasznításunk számára megnyertük a biztos alapot, melyen ezentúl minden számba jöhető tanulmánynak állani kell: föl- és el-ismertük már a magyar nyelvnek az ugor [finnugor] nyelvekhez való közvetlen hozzátartozását” (uo.). Örömmel állapítja meg, hogy „ezen nekünk legfőbb és legdrágább tudományunk iránt immár tetemesen öregbedett a közönségben is az érdeklőség — egész a közreműködő részvét fokáig, hogy immár jóval több munkáló erő is mutatkozik, kivált mióta a hasonlító nyelvtudomány számára alapított a nyilvános tanítás, mely sikeresebben hat, mint a sokszor erő- és idővesztő autodidaxis” (7). Budenz itt az egyetemi oktatáson kívül arra is utal, hogy az utolsó években több új folyóirat (*Nyelvőr*, *Philologiai Közlöny*) és különféle akadémiai sorozatok indultak meg nyelvtudományi munkák publikálására. Ezért elérkezett az idő, hogy a folyóirat tárgykörét szorosabbra vonja a bizottság. „megszorítás szükséges, ha a *Közleményeknek* egy határozott érdekű szakmívelő közönséget akarunk szerezni” (uo.). Ellenvéleményeket ezután is elfogad a folyóirat azért, hogy viták támadhassanak lapjain. De csak olyano-

kat vesz tekintetbe, amelyek „a nyelvtudománynak eddig megállapított eredményeit nem merőben ignorálják” (8). Budenz fönntartja alapul a magyar nyelv finnugor rokonságát, s elutasítja „a pusztá rokonságkapkodásokat (magyar—árja, dravida—mongol—sínai féléket)” (uo.). — A bizottság megvitatja és elfogadja Budenz javaslatát az 1878. dec. 6-i ülésen, de határozatban arra is kötelezi, hogy a nem altaji nyelvek érdekeit is szem előtt tartsa (ez meg is történt bizonyos mértékben, amennyiben néhány szlavisztikai cikk napvilágot látott Budenz szerkesztősége alatt).

Budenz szerkesztősége idején (1879—92; XV.—XXII. k.) a Bizottság jóformán csak a költségvetés összeállításakor foglalkozik a közleményekkel. Ha kisebb keretet kapnak, akkor a hiányzó összeget a folyóirat dotációjából vonják le. Kevesebb íven jelentetik meg, hogy több pénz maradjon az Osztály más kiadványai számára. Sőt 1886-ban maga Budenz csak 20 ívet kér a szokásos 30 helyett, hogy a fönntmaradó 10 ívet az Ugor Füzetekre fordíthassa. Vontatottan jelennek meg az egyes füzetek. Az 1887. dec. 7-i bizottsági döntés következtében 5 íves füzetekben megjelenő XXII. kötet 1887-től 1890-ig hagyja el a nyomdát. Mindennek az is oka lehet, hogy a Bizottság érdeklődését a nyelvemlékek kiadása, a Magyar—Ugor Szótár, a Nyelvtörténeti Szótár és a Magyar Tájékszótár ügyei foglalkoztatják. Minthogy a nagyobb anyagközlések önállóan is megjelenhetnek, úgy látszik: a kisebb cikkek és ismertetések nem töltik be a lapot.

Budenz halála után az 1892. május 30-i bizottsági ülésen Simonyi Zsigmondot bízzák meg a folyóirat szerkesztésével és az előadói tevékenység végzésével. A bizottság egyes (megnevezetlen) tagjai szeretnék, ha a Közleményekből a nem altaji nyelvek sem lennének kizárva. Simonyi az október 18-i ülésen terjeszti tervzetét a bizottság elé. A negyedvenként, rendes időközökben való megjelenést tartja kívánatosnak. Az új szerkesztő latin, német, francia nyelvű cikkeket is fölvenne a lapba azért, hogy a külföldi nyelvészek, elsősorban az Akadémia tagjai, a Közleményekben is hozzászólhassanak a magyar és az altaji nyelvészet kérdéseire, másrészt „ha saját tudósaink írnak külföldet is érdeklő tárgyakról, ne legyenek kénytelenek német folyóiratokban keresni tért s osztrák tudósok gyanánt szerepelni”. Goldziher Ignác örömmel üdvözlö az idegen nyelvű cikkek eszméjét. Nem akar a finn, a belga, a holland tudományos társaságokra hivatkozni, csak azt említi, hogy „az orosz¹⁴ akadémia, tehát egy száz-millió nemzet akadémiaja is ad ki teljesen idegen nyelvű és című folyóiratot (*Mélanges Asiatiques*)”. Az idegen nyelvű kivonatok közlését a bizottság elveti. Azok az *Ungarische Revue*-ben is megjelenhetnek. Az idegen nyelvű cikkekre vonatkozó javaslatot az Osztály elfogadja ugyan, de az összes ülés nem engedélyezi. (1892. november 12-én jelentik be.) — Simonyi aztán a XXIII. kötetben közli saját programját. A hazai népekre való tekintettel teret ad a germán, a szláv és a román nyelvészetnek is. De helyet kap a keleti (sémi) nyelvészet és azon fölül „mindnyájunk okulására” az általános nyelvészet is, melynek a Steinthal- és Techner-féle folyóiratok megszűnése óta nincs könnyen hozzáférhető orgánuma. A külföldi szakirodalom ismertetését nagyon fontosnak tartja. (Volt olyan Budenz szerkesztette kötet, amely egyetlen ismertetést sem tartalmazott.) Simonyi szerint a nyelvészek, kivált a középiskolai tanárok, kevésbé ismerik a külföldi szaklapokat és általában a szakirodalmat; reméli, hogy az ismertetések termékenyítő hatása nem fog elmarad-

¹⁴ Az eredetiben aláhúzva.

ni. Bejelenti, hogy „több bizottsági tag közreműködésével” tartalomjegyzéket és szómutatót készített. A XXV. k. utolsó füzetében kívánja közzétenni, „hogyan külön költség ne legyen rájuk.”

A század végén a folyóirat kiadása súlyos anyagi nehézségekkel jár. A költségek rendszeresen meghaladják az Akadémia nyújtotta dotációt.

A Nyelvőr szerkesztőjének, Szarvas Gábornak halála változást idéz elő a Közlemények szerkesztésében is. Az 1899. október 19-i ülés titkos szavazással a Nyelvőr élére Simonyi Zsigmondot, a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztőjévé pedig Szinnyei Józsefet választja meg. — Szinnyei szerkesztősége eleinte nem hoz semmi változást.

1901. nov. 9. Fölmerül az a kívánság, hogy egyes költségvetési tételek célszerű felhasználása céljából nem lehetne-e visszaállítani azt a régi állapotot, amely szerint a bizottsági előadó a Közleményeknek hivatalból szerkesztője. (Hunfalvy, Budenz és Simonyi is előadó és szerkesztő volt egyúttal. Simonyi szerkesztősége csak két év múlva szűnt meg, mert akkor a bizottság elnöke, Szinnyei vette át a Közlemények irányítását.) Minthogy erre Szinnyei és Simonyi is lemond tisztéről, albizottságot küldenek ki a kérdés megvizsgálására. A sajtóban, mint Szily Kálmán főtktár bejelenti, a napirend tárgyaról pontatlan hírek jelentek meg. Az albizottság jelentése alapján a Bizottság a következőket fogadja el: hogy az összeütközéseket az Akadémia mint tulajdonos, a Nyelvtudományi Bizottság mint megbízó és a független szerkesztők között megelőzzék, mind a Közlemények, mind a Nyelvőr címlapján 1902-től kezdve álljon rajta: „A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának megbízásából szerkeszti”, a címlapon alul pedig: „A Magyar Tudományos Akadémia kiadása”. A folyóiratok fölött a Bizottság felügyeletet gyakorol. A Bizottsággal szemben mindkét szerkesztő felelős. Választásuk három évenként a Bizottságok megalakulásakor történik.

November 18-án elfogadják Heinrich Gusztáv javaslatát, hogy a szerkesztők időközben is lemondhassanak és szükség esetén újat is lehessen választani. Szinnyei a Bizottság felkérésére újra vállalja a szerkesztői tiszteletet. Gyulai Pál továbbra is főntartja nézetét, amely szerint elvben fennáll az előadónak a Közlemények szerkesztésére való kötelezettsége; a jelenlegi állapot csak célszerűségi okokból történt kivételes intézkedés következménye. Gyulai ezzel a véleményével természetesen nem Szinnyeit akarja eltávolítani Simonyi javára, hanem mint a Nyelvőr körüli későbbi ténykedései mutatják, inkább Simonyit az előadói székéből.

December 3. A Közlemények tiszteletdíját évenként 60,— K-ról 64,— re kívánják emelni (az önálló kiadványok tiszteletdíja ezentúl 80,— K lesz), de az Osztály nem engedélyezi.

1904. nov. 10. Az előadó fölveti a kérdést: meghosszabbították-e a két szerkesztő megbízatását, mert a folyó évi tisztújítás idején ez nem történt meg. A bizottság igennel szavaz, mindketten szerkesztők maradnak. (A Nyelvőrtől ekkor vonják meg az Akadémia segélyét az ismert okok miatt.)

Az első világháborútól kezdve a folyóirat megjelenítése a legnagyobb nehézségekkel jár. A Horthy-korszak egész ideje alatt hat teljes kötet jelenik csak meg. Egyetlen kötet megjelenésének történetét szeretném csak röviden vázolni azért, hogy a bizottsági ülések jegyzőkönyveiben tükröződő küzdelmekről némi képet nyújtsak:

1921. január 3. A Bizottság kéri, hogy a Közleményekből egy füzet ebben az évben is nyomdába adható legyen. November 19-én megismétli a kérést. Az

1922. május 29-i ülésen kapják a főtítkári leiratot: az Igazgatótanács előzetes határozata, illetőleg engedélye nélkül kézirat nyomdába nem küldhető. Szeptember 23-án jelentik; a XLVI. kötet első füzeté (8 ív) nyomdába adható. De Szinnyei csak 1923. január 5-én közölheti, hogy nyomdában is van. Ugyanez az izgalom és huzavona a második füzetrel is. 1923. május 28. A költségvetést már rég félvényként állapítják meg. A főtítkár értesítése: a költségvetés összeállításakor csak olyan mű vehető figyelembe, amely nyomdába adható állapotban van. Ez a Közlemények XLVI. kötetének 2. füzeté. 1924. január 28. Az Akadémia pénzügyi helyzete igen kedvezőtlen, ezért nem jelent meg a második füzet. Október 13.: a pénz olyan rohamosan romlott, hogy a folyóirat nem volt nyomdába adható. 1925. január 5. A Közlemények a következő félévben sem jelenhet meg. Május 25. A következő félévben sem. — Itt az új pénz, a pengő. Javul az Akadémia helyzete. 1926. ápr. 12.: A XLVI. kötet 2. füzeté nyomdában van. 1927-ben a Bizottság már ülést sem tart, de egy füzet, a Közlemények XLVI. kötetének befejezése végre mégis megjelenik. Ettől kezdve a Hornyánszky-nyomda készíti.

1928. szeptember 17. A főtítkár kifogásolja, hogy a múltban a nyelvtudományi munkákat kevés példányban nyomták, ezért ezentúl a fontosabbakat 1000 példányban kell készíttetni. A Bizottság erre 1929 első felére a Közleményeknek egy 10 éves füzetét 1000 példánnyal veszi a költségvetésbe. A folyóirat a XLVII. kötettől kezdve a Vigyázó-vagyon jövedelmeinek felhasználásával jelenik meg.

Ugyanezen az ülésen mond le a 73 éves Szinnyei a folyóirat szerkesztéséről. Mint a jegyzőkönyvből olvassuk, ez az elhatározás lassan érlelődött meg benne azóta, hogy (két éve) az egyetemről megvált. Újabb tudós nemzedéket, új munkatársakat a folyóirat számára már nem nevelhet. Csak azt várta még meg, hogy legutolsó tanítványainak dolgozatait kiadhassa és a kötetet lezárhassa. Utódjául Gombocz Zoltánt ajánlja. A folyóiratnak is előnyére fog válni, ha működő professzor kezében lesz. Az új szerkesztő korai halála miatt csak egy kötetet szerkeszt: a XLVIII-at. Ez is négy év alatt, 1931-től 1934-ig jelent meg.

1935. május 13. Gombocz halála után Melich János előadó indítványozza, hogy Zsirai Miklós legyen a szerkesztő. Melich úgy tudja, hogy Gombocz útmutatása szerint Juhász Jenő dolgozik az I—XLIX. kötet mutatóján. Ez lenne az L. kötet. (A mutató csak 1955-ben jelent meg.)

Zsirai Miklós a december 2-i ülésen bejelenti, hogy az L. kötetet Budenz emlékének szentelné születésének 100-ik évfordulójára. Mintegy 70 hazai és külföldi tudóst akar fölkérni rövidebb cikkek írására. Az L. kötet meg is jelenik 1936-ban, de megjelenésével már az 1937. első félévi költségvetési keretet is fölemésztette. — A jegyzőkönyvek sora itt megszakad. Az Akadémia kéziratárában az utolsó Nyelvtudományi Bizottsági jegyzőkönyv 1936. április 18-i keltezésű.

A Budenz emlékkönyv után 5 évig hiába várunk a Közleményekre, pedig akkor az ország a háborús konjunktúra következtében már jobb helyzetben van. Melich János mint előadó az Akadémiai Értesítőben (XLVI, 1936 : 256) visszatekint a Nyelvtudományi Bizottság 80 éves működésére. Keserűen jegyzi meg: „határozottan állítom, visszafelé fejlődünk”. . . ., még a Nyelvtudományi Közleményeket sem bírjuk évről-évre, ha nem is 30, de 10—15 éves füzetekben sem megjelentetni. Pedig egy-egy tudományszak a mai világban elsősorban folyóiratában él. Az előadásom alatt írt 36 darab jegyzőkönyvet, amely

csupa vergődésről szól, nem lehet fájó érzés nélkül olvasnunk.” „Egyedüli vigaszunk, hogy nem buzgalmunk, munkakedvünk, tárgyunk iránti szeretetünk hiánya az oka a mi csekélyebb termelésünknek”¹⁵ (259). — A Horthy-korszak tudománypolitikája mellett a folyóirat megjelenését, úgy látszik, egyéb okok is hátráltatják. Az LI. kötet első része 1941-ben, a második 1943-ban lát napvilágot. Tehát 1936-tól 1941-ig nem jelent meg egy füzet sem. Mit mutat ezzel szemben a Bizottság elfogadott költségvetése? 1938 július—decemberében a Közlemények „folytatására” 1000,—P (AkÉrt. XLVIII, 1938 : 90). 1939. január—júniusra a Nyelvtudományi Közleményekre 1000,—P, maradvány az előző félévről a Nyelvtudományi Közleményekre 1000,—P (i. h. 76). 1939. július—decemberre a Nyelvtudományi Közlemények folytatására 1000,—P, maradvány az előző két félévről 2000,—P (i. h. XLIX, 1939 : 122). És így tovább. 1942 első felére már be sem veszik az előirányzatba. A költségvetésben csak ez áll: „maradvány az előző három félévről 6000,—P”. (i. h. LI, 1941 : 328)

Változást hoz a felszabadulás folyóiratunk életébe is. Ha lassan is, de megindul a munka. Megjelenik az LII. kötet. Ez az 1944—1948 évszámot viseli, de a második rész csak 1950-ben lát napvilágot. Az első rész címlapján a szerkesztő megjegyzése olvasható: a szám legnagyobb része 1944-ben ki volt szedve, ez a kötet a múlt lezárása. — Az első füzetet a Globus nyomda szedte, a másodikat már az Egyetemi nyomda. 1952-től kezdve minden évben megjelenik a Közlemények. 1953-tól kezdve az Akadémiai Nyomdában készítik. — 1954-ben Zsirai Miklós — betegsége miatt — megválnak a szerkesztéstől. Ettől kezdve — a szocialista tudománypolitika elveinek megfelelően — a folyóirat élén szerkesztőbizottság áll: tagjai Lakó György, Hajdú Péter és Tamás Lajos. A szerkesztő Lakó György, aki a Nyelvtudományi Bizottság megbízásából irányítja a lapot. A LXII. kötettől a szerkesztőbizottság kibővül. Az új tagok Beke Ödön és Juhász József.

A Nyelvtudományi Közlemények immár egy évtizede rendszeresen — a LX. kötettől kezdve két részben — 30 íven jelenik meg. A folyóirat életében ma már természetesen ismeretlenek az anyagi nehézségek, amelyek pályafutását az első évtizedektől kezdve egészen 1945-ig kísérték. Most a cikkek, tanulmányok hiánya miatt sem panaszkodhatnak a szerkesztők, mint egykor Szinnyei József.¹⁵ — A 101. év küszöbét hazánk legrégebb tudományos folyóirata méltóbb körülmények között nem léphetné át.

K. SAL ÉVA

¹⁵ Lakó György szóbeli közlése szerint Szinnyei többször említette, hogy nincs elegendő kézirat a folyóirat számára.

